

Хромченкова Н.М.¹

Шляхи реалізації формування особистісно-професійної відповідальності майбутнього викладача вищої школи

¹ Хромченкова Наталія Миколаївна, директор ліцею Київський міжнародний університет, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто проблему формування особистісно-професійної відповідальності викладача вищої школи та шляхи реалізації впровадження їх у практичну діяльність.

Ключові слова: особистість, професійна відповідальність, викладач, ВНЗ.

Актуальність. Успіхи в розбудові європейської української незалежної держави залежать від реформування та модернізації системи освіти в Україні, підготовки кваліфікованих спеціалістів з особистісно-професійною відповідальністю.

Пошуки ефективних шляхів і засобів формування особистісно-професійної відповідальності викладача вищої школи залежать від повноти реалізації усіх складових, які допомагають сформувати індивіда.

Педагогічна наука повертається до особистості як центру суспільної системи: визначає значимість та розвиток людської індивідуальності як основу позитивного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури (Абульханова-Славская К.А., Ананьева Б.Г., Андрущенко В., Амонашвілі Ш.А., Артемова Л.В., Бабанський Ю.К., Бех І.Д., Васянович Г.П., Вітвицька С.С., Волкова Н.П., Дістерверг Ф.А., Дубасенюк О.А., Духнович О.В., Євтух М.Б., Зверев І.Д., Зязюн І.А., Ігнатенко Н.В., Коменський Я.А., Кондратенко Р.В., Курлянд З.Н., Макаренко А.С., Мармаза О.І., Мороз О.Г., Мороз Л.В., Ніколаєнко С.М., Омеляненко С.В., Ортинський В.Л., Савченко О.Я., Савчин М.В., Сагач Г.М., Сластьонін В.О., Спирин Л.Ф., Сухомлинський В.О., Сухомлинська О.В., Титаренко Т.М., Толстой Л.М., Левченко Т.І., Ушинський К.Д., Фіцула М.М. і т.д.), значна увага науковців приділяється саме становленню і розвитку особистісно-професійної відповідальності майбутніх викладачів вищої школи через напружену теоретично-практичну діяльність.

Мета написання статті є загальною характеристикою можливих шляхів реалізації і засобів формування особистісно-професійної відповідальності майбутнього викладача вищої школи.

Завдання статті

1. Обґрунтувати теоретичні і практичні аспекти особистісно-професійної відповідальності майбутнього викладача вищої школи.

2. Визначити шляхи реалізації формування особистісно-професійної відповідальності викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Людина – носій невичерпного творчого і трудового потенціалу, яка покликана досягати добро, красу, гармонію! Вона здатна сприймати і розуміти прекрасне завдяки наявності естетичного почуття, без якого неможливо освоювати реальну дійсність та перетворювати її. Визначальним компонентом людської діяльності, спрямованої на перетворення навколишнього світу, є праця, як фізична так і розумова, завдяки якій формується людська особистість.

Людина стає відповідальною особистістю, коли вона добровільно підпорядковує свої дії моральним вимогам суспільства, усвідомлює їх значення й зміст, здатна ставити перед собою відповідну мету і завдання, знаходить рішення до конкретної ситуації, обставин, самостійно оцінює власні дії і вчинки оточуючих, виховує себе, має при цьому особистісну захисну позицію.

Педагогічні аспекти виховання відповідальної особистості полягають у формуванні професійних якостей такі як: *доброта, чесність, щирість, людяність, вірність, моральна принциповість, професійна дружелюбність та порядність і т. д.*

І.А. Зязюн зазначав, що професійно-педагогічна якість базується на особливій особистісній установці людини творення з вільним володінням певною предметною сферою уможливує повноцінну навчально-виховну взаємодію. Нарешті, це володіння специфічними технологіями, що дозволяють продуктивно здійснювати виховання, учіння, а також інші види педагогічної діяльності, одержуючи стійкі позитивні результати.

Людська якість педагога як, особистісно-професійна відповідальність і є якістю людського життя, проаналізувавши ми зазначаємо, що відповідальна людина ставиться відповідально до свого життя та життя оточуючих. Відповідальність – це емоційний стан душі, який уможливує рівень професійної свободи вчителя, педагога, вихователя, керівника навчального закладу, визначаючи межі можливого і внутрішнього дозволеного діапазону педагогічної реальності. Відповідальність надає педагогу свободу професійних рішень за рахунок осмисленого оволодіння широким спектром професії; здатність до вибору стратегій; наявності сили духу і волі. Таким чином, відповідальний педагог може постійно впливати своїм показовим прикладом на оточення, тобто вихованців, колег, батьків, громадян.

Системне осмислення логіки поступу майбутнього відповідального вчителя у професії уможливує побудову процесу учіння від методології до методики, від абстрактного уявлення про педагогічні реальності до конкретного ознайомлення з різноманітністю їх форм; від цілісного бачення педагогічного процесу до його окремих структурних компонентів; від принципів виховання й учіння до реальної педагогічної дії, зумовленої цими принципами. При переході від етапу до етапу необхідне дотримання логіки: розвитку вчителя як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності; формування особистісної диспозиції згідно зі здібностями професійної поведінки вчителя в межах гуманітарної парадигми і гуманістичної концепції освіти;

розвитку професійної педагогічної якості особистісно-професійної відповідальності.

Стратегія розвитку професійно-педагогічної якості «відповідальність» в системі вищої і середньої школах може бути варіативною, як «педагогічна відповідальність». Передусім – передача досвіду, нагромадженого у професійному співтоваристві, педагогічної культури. На цьому шляху відбувається розгортання індивідуальної структури професійно-педагогічної якості.

Особам, які працюють у освітній системі, розвивають професійно-педагогічну якість «відповідальність», виокремлюють структуру і параметри, що дозволяють відслідковувати динаміку її розвитку; оцінювати її результати за певними критеріями і показниками; інформувати слухачів про специфіку підходу до організації учіння; забезпечувати передумови до соціального визначення динаміки якості.

Ефективність процесу формування особистісно-професійної відповідальності викладача вищої школи залежить від повноти реалізації усіх його складових.

Конкретними шляхами можуть бути:

- включення проблематики особистісно-професійної відповідальності до дослідницьких програм та навчальних планів щодо підготовки викладачів; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування особистісно-професійної відповідальності; залучення до проблеми професійної команди: педагога, психолога, соціолога.

- проведення експерименту щодо особистісно-професійної відповідальності; створення дослідницьких лабораторій, друкування ВАК, фахових статей, відвідування педагогічних світлиць та музеїв;

- корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основний компонент особистісно-професійної відповідальності;

- запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню особистісно-професійної відповідальності; розробка та видання нових типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;

- розробка і запровадження нових методик навчання і виховання з метою формування особистісно-професійної відповідальності;

- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;

- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування особистісно-професійної відповідальності;

- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем формування професійно-педагогічної компетентності;

- ефективне застосування інноваційних програм освітніх технологій;

- науково-методичні розробки з питань стратегії розвитку освітнього процесу, використання інноваційних форм і методів індивідуального чи групового пошуку;

- використання творчого потенціалу вчителів-практиків та науковців в удосконаленні навчально-виховного процесу.

У нашому дослідженні ми враховуємо типи і рівні професійного самовизначення, що їх пропонує К.

Альбуханова-Славська: ідентифікація, в основі якої є прагнення особистості досягти високого рівня матеріального достатку, професійного просування у престижній професійній діяльності; ідентифікацією особистістю себе з суспільною діяльністю дає той тип професійного самовизначення, який пов'язаний із професійними перспективами в будь-якій діяльності, що забезпечує прояв нею соціальної активності; ідентифікація, основу якої складає ставлення до себе як до носія певних здібностей, орієнтує особистість на максимальний прояв і на професійний розвиток в тій професії, де ці здібності будуть найбільш необхідними; ідентифікація людини, що володіє багатьма здібностями і орієнтується на творчу діяльність [1. с. 145-146].

І.А. Зязюн, зазначав, що педагог повинен мати гарний авторитет, бути майстром своєї справи, компетентним, конкурентоспроможним у ринкових умовах, виділяв що, «учитель – це головна продуктивна сила суспільства, яка впливає на процеси, які відбуваються у суспільстві». «Що вчитель або майстер, або ні».

Український педагог повинен мати високий соціальний статус, високу заробітну плату. Коли вчитель обіймає посаду, то перед ним на майбутнє розкривається ступені зростання. Де, розвиток вчителя відображається на розвитку учнів. Передусім володіти педагогічним мовленням, зацікавити собою, душею, розвивати кордо центризм – сердечність, аби дитина була в центрі уваги вчителя. Її треба навчити ще у школі володіти саморозвитком.

Країні бракує обдарованого вчителя на всіх рівнях починаючи від дитсадка і закінчуючи вишем. Майбутнього вчителя треба виховувати, щоб він був культурним, інтелегентним, фаховим, опанував систему компетентностей.

Педагогіка – галузь, яка має бути в душі кожної людини (за Зязюном).

Педагогіка виховує не дитину, а людину (науковці).

В.С. Безрукова зазначала, що педагогічний процес проектується, моделюється, де моделювання є методом дослідження різноманітних об'єктів за допомогою порівняння їх з аналогами, які створюються для визначення характеристик об'єктів, що вже існують або створюються заново. Аналогією не може вважатись подібність між суб'єктами за випадковими ознаками, лише за базовими (ключовими). Дані, що отримуються при вивченні функціонування моделей, переносяться на предмет дослідження. Побудовані моделі зберігаються основні ознаки предмету дослідження. Де педагогічне моделювання створює педагогічні системи, процеси, ситуації та головні шляхи реалізації. Вчитель повинен розвивати у себе здібності до педагогічного моделювання. Створювати нові моделі, закріплювати у свідомості вихованців, даючи змогу порівнювати з іншими моделями, розвивати їх та доповнювати.

Таким чином, педагог повинен вміти визначати першочерговість головних проблем і другорядних, орієнтуватись у наукових теоріях, системно аналізувати компоненти певного проекту та визначати систему утворюючий фактор, чітко уявляти структуру процесу проектування та послідовність здійснюваних

етапів, уміти підібрати систему методів для реалізації проекту та критерії оцінювання його успішності.

Важливу роль у реалізації формування особистісно-професійної відповідальності майбутнього викладача вищої школи є удосконалення навчально-виховного процесу у ВНЗ, де викладач перестав бути основним ретранслятором знань, оскільки розвиток нових інформаційних технологій суттєво вплинув на методичне забезпечення навчального процесу (електронні тексти лекцій, підручники, Інтернет-ресурси тощо), а це, в свою чергу, вимагає від викладача своєчасного поповнення сучасних знань. Ці та інші тенденції потребують негайних динамічних засобів, до яких, як зазначає Є.В. Астахова, «... далеко не завжди виявляється готова консервативна за своєю суттю система освіти і викладацький корпус, як одна з ведучих її підсистем». [2 с.119].

Л.О. Белова зазначає, що сучасна молодь більш вільна й самостійна у своїх вчинках і судженнях; в умовах сучасного суспільства у молоді йде інтенсивний процес становлення ринкових стандартів поведінки (економічна свобода дій, підприємливість, здатність до ризику); молодь одержала повну свободу політичних і громадянських переконань, свободу віро сподівання, свободу вибору. Однак, як зазначає автор, свободу потрібно трактувати в першу чергу як відповідальність. Розуміння цього як з боку викладачів, так і з боку студентів, на нашу думку, створять необхідне підґрунтя для ефективної їх взаємодії у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Тому одним із напрямів виховної діяльності слід вважати співробітництво, партнерство, взаємодію між викладачем і студентом, що сприяє поглибленню процесу навчання, перетворенню студента на активного суб'єкта цього процесу.

У процесі виконання людиною своєї професійної діяльності цінуються не тільки його професійні знання, вміння, але також його професійно важливі та особисті якості, які у сукупності створюють модель фахівця. Оскільки «... зростають вимоги не тільки до професійної підготовки, але й до особистісних якостей, здатних забезпечувати успішність адаптації та можливість самореалізації людини у світі, що швидко змінюється» [5 с. 79].

Сучасне трактування проблеми відповідальності розроблено І. Бехом, який розглядає її як якість, що концентрує усвідомлений індивідом загальнозначущий обов'язок, повинність у вчинку, визнання людиною своєї єдності, причетності до соціального, природного буття, своєрідний підсумок самоусвідомлення. Особистісно-професійна відповідальність на його думку є особливим мотивом людських вчинків, який відрізняється від всіх інших, лише йому властива риса ідеальності, що сприяє моральному розвитку особистості і не перетворює відповідальність у засіб досягнення корисних цілей [4].

Сьомак А.В. у своїй науковій статті висвітлює думку В.А. Сухомлинського, де почуття вдячності людям – це рідна сестра почуття відповідальності та обов'язку. Якщо звичка робити добро людям закладена з дитинства, то в подальшому житті людина вже не може не робити добра людям. Таким чином соціальна відповідальність стає невід'ємною частиною життєвої позиції особистості.

Як відомо, особистості формуються в процесі взаємодії один з одним. Спілкуючись, особистість формує особистий досвід.

Висновки. Особиста відповідальність педагога – це поняття філософсько-психологічно-педагогічного змісту, яке характеризує соціальний суб'єкт під кутом зору виконання ним соціальних, правових чи моральних вимог. Відповідальність може бути перед іншою людиною, перед суспільством, перед окремими соціальними інститутами, перед власною совістю. Вона завжди наступає в результаті здійснення контролю над діяльністю і поведінкою суб'єкта з огляду на свідоме виконання ним прийнятих норм і вимог, дає їм оцінку та ґрунтується на почутті особистою обов'язку. Міра відповідальності взаємопов'язана зі свободою вибору.

Отже, особисто-професійна відповідальність педагога – це чітке виконання професійних обов'язків, усвідомлення своїх дій і особиста відповідальність за результат виконання або невиконання предметно-практичної діяльності. Реалізований проект завжди підтверджується якісним результатом теоретично-практичної діяльності педагога.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Абульханова-Славська К.А. Стратегія життя / К.А. Абульханова-Славська – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
Abul'khanova-Slavs'ka K.A. Strategiya zhizni [Life strategy] / K.A. Abu-l'khanova-Slavs'ka – M.: Mysl', 1991. – 299 s.
2. Астахова Е.В. Кадровый корпус высшей школы Украины: метаморфозы развития: Монография. – Х.: Изд-во НУА, 2006. – 188 с.
Astakhova Ye.V. Kadrovyy korpus vysshey shkoly Ukrainy: metamorfozy razvitiya: Monografiya. [Personnel housing of Higher School of Ukraine : the metamorphosis of development: Monograph.] – KH.: Izd-vo NUA, 2006. – 188 s.
3. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. Учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов. – Екатеринбург: Изд-во «Деловая книга», 1996. – 344 с.
Bezrukova V.S. Pedagogika. Proyektivnaya pedagogika. Uchebnoye posobiye dlya inzhenerno-pedagogicheskikh institutov i industrial'no-pedagogicheskikh tekhnikumov. [Pedagogy. Project-pedagogy. Tutorial for engineering and pedagogical institutes and industrial-pedagogical colleges.] – Yekaterinburg: Izd-vo «Delovaya kniga», 1996. – 344 s.
4. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
Bekh I.D. Vid voli do osobystosti / I.D. Bekh – K.: Ukraina – Vita, 1995. – 202 s.
5. Белова Л.О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики. – Х.: Вид-во НУА, 2004. – 264 с.
Byelova L.O. Vykhovna systema VNZ: pytannya teorii ta praktyky. – KH.: Vyd-vo NUA, 2004. – 264 s.
6. Сухомлинський В.О. Дисципліна і самодисципліна. Відповідальність перед колективом і перед самим собою: вибрані твори в 5 т. / В.О. Сухомлинський. Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
Sukhomlyns'kyi V.O. Dystsyplina i samodystsyplina. Vidpovidal'nist' pered kolektyvom i pered samym soboyu: vybrani

tvory v 5 t. / V.O. Sukhomlyns'kyū. T. 3. – K.: Radyans'ka shkola, 1977. – 670 s.

7. Яковлев Б.С. Ответственность как фактор регуляции поведения личности // Научное управление обществом. – 1975. – Вып. 9. – 120 с.

Yakovlev B.S. *Otvetstvennost' kak faktor regulyatsii po-vedeniya lichnosti [Responsibility as a factor in the regulation of individual behavior] // Nauchnoye upravleniye obshchestvom. – 1975. – Vyp. 9. – 120 s.*

Хромченкова Н.М. Пути реализации формирования личностно-профессиональной ответственности будущего преподавателя высшей школы

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования личностно профессиональной ответственности преподавателя высшей школы и пути реализации внедрения их в практическую деятельность.

Ключевые слова: личность, профессиональная ответственность, преподаватель, ВУЗ.

Hromchenkova N.M.

Ways to implement the formation of personal and professional responsibilities of the future high school teacher

Abstract. In the article a forming problem is considered personality professional to responsibility of teacher of higher school and ways of realization of introduction of them in practical activity.

Keywords: personality, professional responsibility, teacher, INSTITUTE of higher.